જિસકા સાથી હૈ ભગવાન

જ્ઞાનામૃત
બ્રહ્માકુમાર અનિલ

માનવને જ્યારે ચોમેરથી સંસારની કટુતાનો અનુભવ થાય છે, વય વધવાની સાથે આત્મકલ્યાણની જાગૃતિ આવે છે, સર્વ દુન્યવી સુખો અસાર ભાસે છે ત્યારે તે પરમાત્માનું શરણ શોધે છે. જયારે પ્રભુપ્રેમી આત્માઓ તો સાહજિક રીતે પરમાત્મ સાથે બુદ્ધિના તારથી જોડાયેલા હોય છે.

માનવના અંતઃકરણમાં જયારે પરમાત્મપ્રાપ્તિની તીવ્ર લગન જાગે છે ત્યારે તે પરમાત્મ પ્રાપ્તિનો પુરુષાર્થ આરંભે છે. તે ભિન્ન ભિન્ન ધર્મો, મઠ, પંથ, સંપ્રદાય દ્વારા પરમાત્માને ઓળખવાનો પુરુષાર્થ કરે છે. તે વ્રત, જપ, ઉપવાસ, સરિતાસ્નાન, તીર્થાટન, ભજનકીર્તન, નવધાભકિત, કર્મકાંડો આદિ દ્વારા પરમાત્માને પામવાને પુરુષાર્થ કરે છે.

સંસાર એટલે સમાજવ્યવસ્થામાં બંધાયેલા માનવોનો સમૂહ. ભિન્ન ભિન્ન સંબંધોના તાણાવાણામાં ગૂંથાઈને માનવ આ સંસારમાં પોતાનું જીવન જીવે છે. સંબંધોની સફળતાનો આધાર ગહન પ્રેમ, વફાદારી અને ત્યાગ પર નિર્ભર છે. જયાં સુધી સંબંધોમાં આ પ્રકારની ગુણવત્તા જળવઈ રહે છે ત્યાં સુધી સંબંધોમાં સંવાદિતા જળવાઈ રહે છે પણ જયારે છળકપટ, વિશ્વાસઘાત, બેવફાઈ, સ્વાર્થ, અસંતોષ અને અપેક્ષાઓનું પરિણામ વધે છે ત્યારે ગમે તેટલા જૂના સંબંધોમાં પણ અચૂક તિરાડ પડે છે.

પરમાત્માનો જયારે યથાર્થ પરિચય પ્રાપ્ત થાય છે ત્યારે સર્વ પ્રકારની રઝળપાટનો અંત આવે છે. સ્વનો, પરમાત્માનો, સૃષ્ટિચક્રનો વાસ્તવિક પરિચય થતાં સાધનાનો માર્ગ સરળ બની જાય છે.

આત્માનુભૂતિ પછીનો તબક્કો છે પરમાત્મા સાથેના અનુસંધાનનો. પરમાત્મા સાથે સર્વ સંબંધો સ્થાપીને સર્વ સંબંધોની અનુભૂતિ કરવી તે સાધનાનો ઉદ્દેશ છે. જયારે સાધકને પરમાત્મા પ્રત્યે સાચી શ્રદ્ધા પ્રગટે છે ત્યારે તે જીવનની ધન્યતાનો અનુભવ કરે છે.

નજીવા અપવાદોને બાદ કરતાં સંસારમાં મહદઅંશે સંબંધોમાં સ્વાર્થ અને અપેક્ષાવૃત્તિ વિશેષ જોવા મળે છે. ત્યારે માત્ર પરમાત્મા સાથેનો સંબંધ જ એવો છે કે જે નિષ્કામ, નિઃસ્વાર્થ છે. પરમાત્માને માનવ આત્માઓ પાસેથી કંઈ જ અપેક્ષા નથી. જે શુદ્ધ અપેક્ષા છે તે માનવ કલ્યાણની છે. માનવ સર્વગુણ સંપન્ન બને, દેવત્વ પ્રાપ્ત કરે, સતોપ્રધાન બને, સર્વ માટે હિતકારી કલ્યાણકારી બને એ જ પરમાત્માની માનવ આત્માઓ પ્રત્યે અપેક્ષા હોય છે. પરમાત્માને સ્વયં માટે કંઈ જ જોઈતું નથી. તેથી જ માનવો પરમાત્માને યાદ કરે છે, પરમાત્માને ઉચ્ચ આસને પ્રસ્થાપિત કરે છે.

પરમાત્મ શ્રદ્ધા એટલે પરમાત્મા જે છે, જેવા છે, જે કાર્ય કરે છે તેને યથાર્થરૂપે જાણવા. અંગ્રેજીમાં કહ્યું છે કે Faith in god સાધક જયારે પરમાત્મામાં શ્રદ્ધા રાખે છે ત્યારે તે નિશ્ચિંત, નિર્ભય બની જાય છે.

પરમાત્મશ્રદ્ધા સાધકને વિરાટશકિતઓની અનુભૂતિ કરાવે છે. માનવને જયારે એક પ્રધાન યા કોઈ વિશિષ્ટ પ્રતિભા સાથે નિકટનો સંબંધ હોય છે ત્યારે તેને કેટલી ખુશી થય છે ! તો જયારે સર્વઆત્માઓના પિતા, સર્વશક્તિમાન, અવિનાશી, પારલૌકિક પિતા જ પોતાના બની જાય છે ત્યારે આત્મામાં કેટલા આત્મવિશ્વાસ પ્રગટે છે !! તે પોતાને કેટલો ભરપૂર સમજે છે. તેને કોઈ પણ પ્રકારના અભાવનું દુઃખ થતું નથી. ભકિતમાર્ગમાં પરમાત્મ શ્રદ્ધાનાં અનેક દષ્ટાંતો જોવા મળે છે. નરસિંહ, મીરાં, શબરી, પ્રહલાદ, ધ્રુવ જેવાં અનેક દષ્ટાંતો આપણી નજર સમક્ષ તરવરે છે. માટે જ કહેવાયું છે કે ‘જિસકા સાથી હૈ ભગવાન, ઉસે કયા રોકેગા આંધી ઔર તૂફાન’ ‘જેને રામ રાખે રે એને કોણ મારી શકે?’ જાકે રાખે સાઈયાં માર શકે ના કોઈ, બાલ ન બાંકા કર શકૈ, જો જગી વૈરી હોય.’ આની સાથે અનેક ચમત્કારિક ઘટનાઓનાં વર્ણનો પણ સાંભળવા મળે છે. રાજયોગી સાધક એટલે પરમાત્મા પ્રત્યે શુદ્ધ, પવિત્ર નિષ્કામ પ્રેમ પ્રગટ કરનાર ઈશ્વરીય સંતાન. પરમાત્મ શ્રદ્ધા એટલે પરમાત્મા સાથેનો શુદ્ધ સંબંધ. તેમાં કોઈ સ્વાર્થ, અપેક્ષા કે માગણી ન હોય. આત્માનો નાતો અવિનાશી પારલૌકિક પિતા સાથે નૈસર્ગિક છે. તેથી તે ભાવે ઈશ્વરીય યાદ એના જીવનનું એક આવશ્યક અંગ બની જાય છે.

પરમાત્મ શ્રદ્ધા સાધકને નમ્ર, વિવેકી, નિર્ભય, નિર્વેર, સંપન્ન સ્થિતિનો અનુભવ કરાવે છે. તેનામાં સાક્ષી દૃષ્ટા અને ઉપરામભાવ પ્રગટે છે. પરમાત્માનું કાર્ય એ મારું કાર્ય છે એવી ભાવના તીવ્ર બને છે. તેથી તેનાં સમય, સંકલ્પ, શ્વાસ, સંબંધો અને સર્વશકિતઓ શ્રીમત અનુસાર વિશ્વકલ્યાણના કાર્યમાં જ ખર્ચાય છે. જેને પરમાત્મ શ્રદ્ધા છે તે જ અન્ય આત્માઓનો પરમાત્મા સાથે સંબંધ સ્થાપિત કરાવી શકે છે. અન્ય આત્માઓના જીવન પરિવર્તન માટે તે નિમિત્ત બને છે. માટે આચરણથી ચડિયાતો કોઈ ઉપદેશ નથી. તેનું દિવ્ય ગુણ સંપન્ન જીવન જ પરમાત્મા પ્રત્યક્ષતાનો આધાર બને છે.

એમ કહેવાય છે કે જયારે ભકતની, યોગીની પરમાત્મા પ્રત્યેની શુદ્ધ, તીવ્ર લગનની જાણ પરમાત્માને થાય છે ત્યારે પરમાત્મા સ્વયં તેને પોતાનો યથાર્થ પરિચય આપી પોતાના સાન્નિધ્યનો અનુભવ કરાવે છે

જીવન સમરાંગણ છે. તેથી જીવનમાં તન, મન, ધન, જન આદિ તરફથી પરીક્ષાઓ આવતી હોય છે. ભિન્ન ભિન્ન સમસ્યાઓ અને સંઘર્ષો આવવા છતાં પરમાત્મ શ્રદ્ધા ડગવી ન જોઈએ.

પરમાત્માએ આપણને ફોલો ફાધર (પરમપિતા) કરવાનું કહ્યું છે. તેથી અન્ય કોઈ પણ આત્માને ન જોતાં પરમાત્મને કેન્દ્રસ્થાને રાખીને જ્ઞાન, યોગ, ધારણા અને સેવામાં ગહન પુરુષાર્થ કરવો એ પરમાત્મ શ્રદ્ધાની ફલશ્રુતિ છે. આવો, આપણે ફલશ્રુતિની પ્રેરણા- સ્રોત બની સ્નેહીજનો સુધી સુગંધ ફેલાવીએ. ઓમ શાંતિ......

સત્વ, રજ અને તમથી પર ગુણાતીત જ્ઞાન

જીવનની વચ્ચોવચ્ચ શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગીતા
સાધુ જ્ઞાનાનંદદાસ

ગત અંકમાં જ્ઞાન, જ્ઞાતા અને જ્ઞેયને સ્પષ્ટ કરીને હવે ભગવાન કૃષ્ણ ગુણાતીત જ્ઞાન તરફ લઈ જઈ રહ્યા છે, તે સમજીએ.

જ્ઞાનના ત્રણ પ્રકાર પ્રસિદ્ધ છે- તામસિક, રાજસિક અને સાત્ત્વિક!

તામસિક જ્ઞાનઅજ્ઞાનના અંધકારમાં ફસાયેલું હોય છે. તે અસત્યને સત્ય સમજે છે અને અંધવિશ્વાસ, આળસ તથા મોહમાં અભિવ્યક્ત થાય છે. તામસિક જ્ઞાન ધરાવનાર વ્યક્તિ તથ્યને ઊલટું સમજે છે, તે ખોટા માર્ગને સાચો માને છે. તેની વિચારશક્તિ ધૂંધળી બની જાય છે અને તે પોતાના સ્વાર્થ, અહંકાર કે ક્રોધવૃત્તિના આધારે નિર્ણય લે છે. આવું જ્ઞાન માનવને નિમ્નતા તરફ લઈ જઈ તેની ચેતનાને સંકુચિત કરે છે. તે ન તો આધ્યાત્મિક ઉન્નતિ આપે છે, ન તો જીવનમાં સુખશાંતિ!

રાજસિક જ્ઞાન તે છે, જે જ્ઞાનનો ઉપયોગ મનુષ્ય સ્વાર્થ, પ્રતિષ્ઠા અને ભૌતિક સફળતા માટે કરે છે. રાજસિક જ્ઞાન ધરાવનાર વ્યક્તિ ચતુર હોય છે પરંતુ તેની ચતુરાઈ હંમેશાં પોતાની સિદ્ધિ, પ્રભાવ અને પ્રતિષ્ઠા માટે જ હોય છે. તે જ્ઞાનને સાધન બનાવે છે લોકપ્રિયતા, ધન અથવા સત્તા મેળવવા માટે! આવા જ્ઞાનમાં ઊર્જા તો હોય પરંતુ દિશા ન હોય. એ મનુષ્યને સ્પર્ધા, ઈર્ષા અને અસંતોષના વલયમાં આવૃત્ત કરે છે. રાજસિક જ્ઞાન કદી શાંતિ આપતું નથી, કારણ કે તેનો આધાર અહંકાર અને અપેક્ષાઓ પર નિર્ભર છે. જેમ અગ્નિ પ્રકાશ પણ આપે છે અને દઝાડે પણ છે, તેમ રાજસિક જ્ઞાન માનવને ભૌતિક સફળતા તરફ આગળ ધપાવે છે પણ મનની શાંતિને ભસ્મ કરે છે. તેનું પરિણામ અસંતુષ્ટિ અને ખાલીપો છે.

જ્ઞાનના ત્રણ પ્રકારોમાં – સાત્ત્વિક, રાજસિક અને તામસિકમાં – રાજસિક અને તામસિક જ્ઞાન મનુષ્યને આધ્યાત્મિક માર્ગથી વિમુખ કરે છે અને તેને ભ્રમ, અહંકાર તથા દુઃખ તરફ દોરે છે. આ બંને જ્ઞાનથી વરિષ્ઠ જ્ઞાન, સાત્ત્વિક જ્ઞાન છે. જે ઉન્નતિકારક છે.

જ્ઞાનને સાત્ત્વિક બનાવવા માટે પ્રથમ આવશ્યક છે – એકાગ્રતા, સમતા અને શાંતતા! બહુધારા વૃત્તિથી ભરેલું જ્ઞાન કદી સાત્ત્વિક બની શકતું નથી. જેમ પાણી ઉપર ધૂળ ચડે તો ચંદ્રનું પ્રતિબિંબ દેખાતું નથી, તેમ ચલાયમાન કલુષિત ચિત્તમાં સત્યનું પ્રતિબિંબ દેખાતું નથી. બીજું તત્ત્વ છે – શુદ્ધ ચિત્ત. જ્યાં મન કામ, ક્રોધ, લોભ અને ઈર્ષ્યા જેવી તામસિક પ્રવૃત્તિઓથી મુક્ત થાય છે, ત્યાં જ્ઞાન પ્રકાશિત બને છે. શાસ્ત્રો કહે છે કે સાત્ત્વિક જ્ઞાન સદા સ્થિર અને શુભ હોય છે. આવા જ્ઞાનથી મનુષ્યને લોકમાં સમભાવ અને બધા પ્રત્યે પ્રેમ જન્મે છે. તદુપરાંત જ્ઞાનની સાત્ત્વિકતા ત્યારે વધે છે, જ્યારે તે શાસ્ત્રોથી સિંચિત થાય. શાસ્ત્રોના જ્ઞાન વિના જ્ઞાન સૂકું રહે છે, તે માત્ર શબ્દોમાં બંધાયેલી બુદ્ધિ બને છે પરંતુ શાસ્ત્રોના સંસર્ગથી જ્ઞાનમાં શુદ્ધિ, શ્રદ્ધા અને તત્પરતાની લાગણી ઉમેરે છે. આવી રીતે સદ્વાંચનસાત્ત્વિક જ્ઞાનને પ્રેરિત કરે છે. પરંતુ સાત્ત્વિક જ્ઞાનમાં હજી એક સૂક્ષ્મ મર્યાદા રહે છે –‘હું જાણું છું’, ‘હું કરું છું’ એવી સૂક્ષ્મ અહંકારની છાયા ત્યાં રહે છે. આથી એ જ્ઞાન અતિ શુદ્ધ હોવા છતાં, હજી પણ ગુણોની સીમામાં બંધાયેલું રહે છે. બીજી તરફ, એ સ્થિતિ છે જ્યાં મનુષ્ય સત્ત્વ, રજ અને તમ – ત્રણેય ગુણોને અતિક્રમી જાય છે. તેને ગુણાતીત જ્ઞાન કહે છે. અહીં જ્ઞાન માત્ર બુદ્ધિપ્રધાન નથી રહેતું; એ અનુભૂતિરૂપ બની જાય છે. તે વ્યક્તિને ‘જ્ઞાતા’, ‘જ્ઞાન’ અને ‘જ્ઞેય’ – ત્રણેયનો બોધ કરાવે છે. આ જ્ઞાનમાં ‘હું’ ભાવ રહેતો નથી, ફક્ત બ્રહ્મ અને પરબ્રહ્મ જ પ્રધાન રહે છે. સાત્ત્વિક જ્ઞાન મનુષ્યને ધર્મી બનાવે છે, ગુણાતીત જ્ઞાન મનુષ્યને મુક્ત બનાવે છે. સાત્ત્વિક જ્ઞાનમાં ભક્તિ, વિનય, સમભાવ અને કરુણા જેવા ગુણો ફૂલે છે, જ્યારે ગુણાતીત જ્ઞાનમાં એ બધા ગુણો પોતે પરમાત્માની સ્વાભાવિક અભિવ્યક્તિ બની જાય છે.

મહંતસ્વામી મહારાજ કહે છે-ગુણાતીત જ્ઞાન પામવા ગુણાતીત સત્પુરુષની જરૂર પડે. ગુણાતીત જ્ઞાનમાં ભક્તિ ભળેલી હોય. ભક્તિ વિના જ્ઞાન સૂકું છે અને જ્ઞાન વિના ભક્તિ અંધ છે. બંનેનું સમન્વય જ સાચી ગુણાતીત સ્થિતિમાં છે. જે જ્ઞાન મનુષ્યને પરબ્રહ્મની સાચી ભક્તિ તરફ લઈ જાય, જેનાથી જીવનમાં શાંતિ, પ્રેમ અને પ્રકાશ પ્રસરે – એ જ જ્ઞાન ગુણાતીત છે. આથી જ શાસ્ત્રો કહે છે - તામસિક, રાજસિક અને સાત્ત્વિક જ્ઞાનથી પર ગુણાતીત જ્ઞાન તરફ વળવું એ જ સાચી સાધના છે કારણ કે જ્યાં સુધી જ્ઞાન ગુણાતીત સ્થિતિ સુધી પહોંચતું નથી, ત્યાં સુધી બ્રાહ્મી સ્થિતિ શક્ય નથી.

રાજસિક અને તામસિક જ્ઞાન મનુષ્યને આધ્યાત્મિક માર્ગથી વિમુખ કરે છે અને તેને ભ્રમ, અહંકાર તથા દુઃખ તરફ દોરે છે. આ બંને જ્ઞાનથી વરિષ્ઠ જ્ઞાન, સાત્ત્વિક જ્ઞાન છે. જે ઉન્નતિકારક છે. જ્ઞાનને સાત્ત્વિક બનાવવા માટે પ્રથમ આવશ્યક છે – એકાગ્રતા, સમતા અને શાંતતા